

ELŐSZÓ

Elöljáróban

A „Magyarország világi archontológiája 1458–1526” című kötet második alkötetét tartja kezében az Olvasó. Az 1458 utáni korszak archontológiájának előzményeiről és létrejöttének mikéntjéről az első kötet Előszavában olvastak alapján tájékozódhat az érdeklődő.¹ Az előző kötetben közölt adattárakhoz hasonlatos volt a mostaniak gyűjtési-módszertani előkészítése is. Lényegében ugyanazon adatbázisokat, forráscsoportokat és levéltárakat használtuk, melyeket ott megjelöltünk. Érdemi eltérés a korábban leírtakhoz képest a mostani kötetnél nem volt, hacsak annyit nem érdemes megjegyeznünk, hogy Kubinyi András és Engel Pál első kötetben említett gyűjteményei megyei részeket egyáltalán nem tartalmaztak. Lényegi változás a kötet tartalmában van: az országos méltóságok helyett most az igazgatás „középszintjére” összpontosítottunk, a megyék kerültek sorra. Érdemi változás továbbá, hogy a szerzők köre W. Kovács Andrással bővült, aki – korábbi adatgyűjtését felújítva, kiegészítve – az erdélyi megyék archontológiáját készítette el.

Munkánk a lehetőség szerinti legpontosabb képet kívánja adni a megyei hatóság tagjairól, de a korábbi archontológiai összeállításokhoz képest nem csupán az ispánok és az alispánok névsorát közli. Abból a felismerésből kiindulva, hogy egy-egy megye vagy földrajzi régió nemesi társadalmának megismerésében mekkora jelentősége van a szolgabírói és választott esküdti tisztségeket betöltő személyeknek,² döntöttünk arról, hogy az adatgyűjtés körét kitágítjuk.

Hagyomány és újítás

Megyei archontológia készítésekor – legalábbis a késő középkor esetében – elsőrendű jelentőséggel az adott megyék által kibocsátott oklevelek bírnak, mivel a legfontosabb és a leginkább megbízható forrásbázisát jelentik a témakörnek. Áttekintésük tehát nem volt megkerülhető, s ezt el is végeztük (az 1458–1526 közötti évkorból mintegy 6500 darab megyei kiadvánnyal rendelkezünk). Az olvasó ugyanakkor hamar észreveheti, hogy adatsoraink nem csupán a megyei hatóságok kiadványaira támaszkodnak, hanem egyéb (királyi, hiteleshelyi stb.) oklevéltípu-

1 Arch. 1458–1526. I. 7–17.

2 A kutatás a jelenségre és fontosságukra már korábban is felfigyelt: Szakály: Tolnai szolgabírák 411–424. Legújabban önálló irányra vált a téma vizsgálata. Vö. Kádas: Abauj megye; Kádas: Megyei emberek; Neumann: Választott esküdtek.

sokra is. Sok esetben az archontológiai listák összeállításához teljes levéltári egységeket (az adott megyében lévő városok, ott birtokos családok levéltárai stb.) is áttekintettünk. Magától értetődő ugyanakkor, hogy bármelyik Mohács előtti oklevélből bukkanhat elő kötetünkéből kimaradt adat, de ezek rendszerezett feltárása nem volt lehetséges.

A legnagyobb nehézséget – várakozásainkkal ellentétben – kétségtelenül a megyésispánok névsorának összeállítása jelentette. Ennek oka egyfelől, hogy a megyei, hiteleshelyi és királyi kúriai oklevelek ritkán, ráadásul nem következetesen nevezik meg az egyes megyék uralkodó által kinevezett vezetőjét. Másfelől az adott ispánságot viselő személy sem tüntette fel minden tisztségét, különösen ha bárói méltósággal rendelkezett, avagy egyszerre több megye élén állt. Minthogy az ispáni listák összeállításakor ezekre az említésekre, valamint az alispánok névsorára támaszkodhattunk, a hiányok kiküszöbölésekor sok esetben célzott politikai-történelmi kutatásokra lett volna szükség. Ez azonban nem az archontológiai adatközlés feladata, mivel annak célja éppen az ilyen irányú kutatások elősegítése. Ugyanakkor az ispáni működés legpontosabb dátumait a királyi kinevező levelek adják meg, ezért a kutatásunk során megtaláltakat kötetünk végén, a Függelék I. alatt időrendben, teljes szövegükkel közreadjuk.

Teljes körű forrásfeltárást végeztünk az 1486-ban létrehozott és 1490 őszéig működő esküdti intézmény³ esetében. Bár a helyi nemesség által választott esküdtek a megyei hatóságok tagjai lettek, ezek kiadványai név szerint nem említik őket. Egy részük kiléte azonban a korabeli hiteleshelyi oklevelekből meghatározható, mivel az esküdtek vették át a korábbi királyi, nádori stb. emberek feladatköreit. Ezért a vonatkozó időszakból átnéztük valamennyi hiteleshely összes kiadványát.

Jóllehet nem tekintettük feladatunknak, hogy az országgyűlésekre küldött megyei követek neveit összegyűjtsük (általában csak országgyűlési jelenlétük igazolható, de követi minőségük nem), az alispánok és a megyei követek között megfigyelhető személyi átfedés miatt a Jagelló-korból fennmaradt négy teljes listát a Függelék II. alatt közöljük.

A közlés módja

Minden egyes megyei archontológiát rövid szöveges áttekintés vezet be, amelyben helyet kaptak a megelőző korszakokat bemutató fontosabb archontológiák és néhány lényeges, a megye igazgatására vonatkozó szakirodalom. Ugyancsak itt soroljuk föl azon megyei okleveleket, amelyeket nem az alispán(ok)ból és szolgabírákból álló megyei hatóság, hanem a megye teljes közössége (*universitas*) bocsátott ki.⁴

Munkánk első kötetének ismeretében az érdeklődő érdemi változásokra nem fog bukkanni. Az archontológiákat természetesen a megyék nevei szerinti ábécérendben közöljük, míg Erdély és Szlavónia megyéi külön egységben kaptak helyet. Az adattáblák rendje nagyjából a főpapokat és országnagyokat bemutató for-

3 A kérdésre átfogóan lásd Neumann: Választott esküdtek.

4 Tringli: Megyék 510–512.

mához, illetőleg Engel Pál korszakunkat közvetlenül megelőző kötetének rendjéhez igazodik. Kiemelt helyen szerepelnek természetesen az ispánok. Ahogyan az országnagyoknál, úgy itt is két évszámmal vagy évszám párral találkozunk az érdeklődő. Az első, a név után zárójelben szereplő évkör a jelen sorok szerzői által megállapított ispáni működés első és utolsó esztendeje. Ezt követik a valós, forrásokkal igazolható ispáni előfordulások első és utolsó adatai. Bármely ettől eltérő esetben, ahogyan a vélelmezett működés feltüntetésekor is, a megelőző kötetben megkezdett gyakorlatot vittük tovább: bőségesen jegyzeteltünk, hogy a felhasználó számára világos legyen, miért döntöttünk egy-egy adat felvétele, avagy épp elhagyása mellett. Ha az ispán működésére csupán közvetett adatokból, így például az alispánok személyéből következtettünk, nevét (zárójelbe) tettük. Amikor egy-egy ispán felvétele a listára kizárólag a szerzők egyéb, jegyzetben hivatkozott forrásokon alapuló rekonstrukciója, nevét [szögletes] zárójelben adtuk meg. Ha hozzávetőleges rekonstrukcióra sem volt lehetőség, akkor az (ismeretlen tól-ig) formát használtuk. Az ispánok nevei alatt egyéb, ispánságuk ideje alatt viselt tiszt-ségeik szerepelnek: a bárói méltóságok évkörrel,⁵ további ispánságaik csak a megyék neveivel.

Az ispánok nevei közé illesztettük – ugyancsak Engel Pál gyakorlatát követve – az alispánok jegyzékét, úgy, hogy az általunk ismert első és utolsó biztos előfordulásukat jeleztük, természetesen a forráshely pontos megadásával. Az ispánok közti „felosztásukat” értelemszerűen első biztos előfordulásuk dátuma adta meg. Ugyanakkor arról sem feledkezhetünk meg, hogy működésük évköre sokszor egybeesik ispánjuk hivatalviselésének idejével. Minthogy ez a kapcsolat sokszor igazolható volt, az ispáni hivatalviselés (zárójeles, azaz feltételezett) idejét olykor ezen ismeret birtokában módosítottuk. Az ispáni és e rend szerinti alispáni listák középezik minden egyes megyei adatsor első felét.

A második részt a szolgabírói adatsorok jelentik. Mivel megyei okleveleink rendszeres és egységes szolgabíró-névsorokat csak ritkán közölnek, ezért az egyes személyekre vonatkozó, általunk feltárt összes adat időrendi feltüntetését választottuk. Egyfelől így, mégha hézagosan is, összeállíthatók az egy időben működő szolgabírói „csapatok”, másfelől lehetővé válik egy-egy személy pályafutásának vizsgálata, ami a nemesi társadalomra vonatkozó vagy éppen genealógiai kutatások alkalmával jelenthet segítséget az olvasónak. Ugyanitt kell megjegyezni, hogy a szolgabírákhoz hasonlóan, a nemesi esküdtek összes előfordulását – amint arra fentebb utaltunk – igyekeztünk dokumentálni, ám esetükben a kiküldetés napját tüntettük fel, s nem az erről tájékoztató hiteleshelyi oklevél keltét.

*

A kötet több szerző hangsúlyozottan közös munkája, jóllehet igyekeztünk a formátumot tőlünk telhetően egységesíteni, mégis illúzió lenne azt gondolnunk, hogy öt kutató munkája összehangolásakor nem lesznek vagy lehetnek eltérések.⁶

5 Külön jegyzet nélkül, mivel ezek az adatok az első kötetben elérhetőek.

6 Az egyes megyék szerkesztői a következők voltak: C. Tóth Norbert: Arad, Bács, Békés, Bihar, Bodrog, Csanád, Csongrád, Esztergom, Fejér, Heves, Közép-Szolnok, Kraszna, Külső-Szolnok, Máramaros, Solt, Sopron, Szabolcs, Szatmár, Szerém, Temes, Tolna, Torontál, Ugocsa, Ung, Verőce, Zaránd,